

**MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQ RIVOJLANISHIDA
GADJETLARNING SALBIY TA'SIRI**

Abdusattorova Muqaddamxon

Qo'qon davlat pedagogic (universiteti)

Pedagogika va psixologiya fakulteti

Logopediya yo'nalishi 1-kurs talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy texnologiyalar va gadjetlarning maktabgacha yoshdagi bolalar nutq rivojlanishiga ko'rsatadigan salbiy ta'siri tahlil qilingan. Maqolada virtual dunyoga bog'lanib qolish natijasida kelib chiqadigan nutqiy nuqsonlar, muloqotning pasayishi va ularni bartaraf etish bo'yicha logopedik tavsiyalar yoritilgan.

Kalit so'zlar: logopediya, maktabgacha yosh, nutq kechikishi, gadjetlar, raqamli texnologiyalar.

Kirish

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida axborot texnologiyalari va raqamli qurilmalar hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Biroq, texnologik yutuqlar bilan bir qatorda yosh avlod tarbiyasi va salomatligida yangi pedagogik-logopedik muammolar yuzaga kelmoqda. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarning vaqtidan tashqari gadjetlar (smartfon, planshet, televizor) bilan band bo'lishi ularning nutqiy rivojlanishiga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Logopediyaning asosiy tamoyillariga ko'ra, nutq — faqat jonli muloqot, his-tuyg'ular va ijtimoiy muhitda shakllanadi. Gadjetlar esa bolaga faqat tayyor vizual va auditor (ko'rish va eshitish) ma'lumotni beradi, lekin undan javob reaksiyasini talab qilmaydi. Bu esa bolada nutqning "passiv" holatda qolib ketishiga, so'z boyligining kambag'allashishiga va muloqotga kirishish qobiliyatining susayishiga olib keladi.

Bugungi kunda logopedik tekshiruvlar shuni ko'rsatmoqdaki, nutqi kechikayotgan bolalarning aksariyati kuniga 3-4 soatdan ortiq vaqtini ekran qarshisida o'tkazadi. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, virtual dunyoga bog'lanib qolish natijasida kelib chiqadigan nutqiy nuqsonlarni o'z vaqtida aniqlash va ularning oldini olish metodikasini ishlab chiqish zamonaviy defektologiya oldidagi muhim vazifalardan biridir.

Tadqiqot Usullari

Ushbu maqolani tayyorlash jarayonida mavzuning dolzarbligini ochib berish uchun quyidagi ilmiy va amaliy usullardan foydalanildi:

- Tahliliy-qiyosiy usul: Mavzu bo'yicha mavjud logopedik va pedagogik adabiyotlar tahlil qilindi. Gadjetlar ta'sirida nutqi kechikkan va sog'lom rivojlanayotgan bolalar o'rtasidagi farqlar qiyoslandi.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

- Kuzatish usuli: Maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi (yoki uy sharoitidagi) bolalarning gadjetlardan foydalanish davomiyligi va ularning muloqotga kirishish qobiliyati kuzatildi.

- Suhbat usuli: Ota-onalar o'rtasida farzandlarining kunlik ekran vaqti va nutqiy faolligi bo'yicha qisqa so'rovnomalar o'tkazildi.

- Sintez va umumlashtirish: To'plangan ma'lumotlar umumlashtirilib, gadjetlarning nutqqa salbiy ta'sirini kamaytirish bo'yicha logopedik xulosalar shakllantirildi.

Tadqiqot Va Natijalar Tahlili

Ushbu tadqiqot doirasida maktabgacha yoshdagi (3 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan) bolalar o'rtasida gadjetlardan foydalanish darajasi va ularning nutqiy rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Kuzatuvlar va ota-onalar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomalar natijasida quyidagilar aniqlandi:

- Ekran vaqti va nutqiy faollik: Kuniga 3 soatdan ortiq telefon yoki planshet ko'radigan bolalarning 75% qismida lug'at boyligi faqat maishiy (uy ichidagi) so'zlar bilan cheklanganligi, murakkab gaplar tuzishda qiynalishi aniqlandi.

- Muloqotdan qochish: Gadjetlarga qattiq bog'lanib qolgan bolalarda tengdoshlari bilan o'yin jarayonida nutqiy muloqotga kirishish ehtiyoji 40% ga past. Ular ko'proq vizual (ekrandagi) tasvirlarga taqlid qilishga moyil bo'lib, savollarga bir bo'g'inli so'zlar bilan javob berishadi.

- Tovush talaffuzi: Kuzatilgan bolalarning ko'pchiligi ekrandagi qahramonlarning "notabiiy" nutqiga taqlid qilishi natijasida ularda tovushlarni buzib talaffuz qilish va fonematik eshitishning zaiflashishi kuzatildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi ko'rsatkichlar shakllandi:

Bolalar guruhi Kunlik ekran vaqti Nutqiy rivojlanish darajasi

1-guruh (nazorat) 30 daqiqagacha Normada (yoshiga mos)

2-guruh 1-2 soat Qisman lug'at boyligi kamligi

3-guruh 3 soatdan ortiq Nutq kechikishi

Natijalar

Olingan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gadjetlarga bog'liqlik va nutq kechikishi o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri proporsional bog'liqlik mavjud. Ushbu holatni logopedik nuqtai nazardan quyidagicha izohlash mumkin

- Muloqotning bir tomonlamaligi: Gadget bolaga faqat ma'lumot uzatadi, lekin undan javob talab qilmaydi. Natijada bolaning nutq markazlari passiv holatga o'tib qoladi. Jonli suhbatdoshning yo'qligi sababli bola muloqot strategiyalarini (savol berish, javob qaytarish, hissiyot bildirish) o'zlashtira olmaydi.

- Sensor yetishmovchilik: Ekran qarshisidagi bola faqat ko'rish va eshitish bilan cheklanadi. Vaholanki, nutq rivojlanishi uchun bola ashyolarni ushlab ko'rishi, hidlashi va fazoviy tushunchalarga ega bo'lishi shart. Bu "sensor ochlik" miyaning kognitiv funksiyalari rivojlanishini sekinlashtiradi.

- Artikulyatsion taqlidning yo'qligi: Bolalar 3-5 yoshda kattalarning lab va til harakatlariga qarab tovushlarni o'rganadi. Multfilm qahramonlarining nutqi esa artikulyatsiya qoidalariga mos kelmaydi, bu esa bolada tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish (dislaliya) xavfini oshiradi

Muhokama natijasida shuni ta'kidlash lozimki, gadjetlar nafaqat nutqni, balki bolaning ijtimoiy moslashuvini ham qiyinlashtiradi

Xulosa

Olib borilgan tadqiqotlar va tahlillar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishi bevosita ular yashayotgan muloqot muhitiga bog'liq. Gadjetlar asrida bolalarda kuzatilayotgan nutqiy kechikishlar shunchaki vaqtinchalik holat emas, balki jiddiy logopedik muammodir.

Tadqiqot natijasida quyidagi yakuniy to'xtamlarga kelindi:

- Muloqotning o'ri: Gadjetlar bolaga axborot bersa-da, muloqot qilishni o'rgatmaydi. Nutq faqat viva voce (jonli ovoz) orqali shakllanadi.

- Erta tashxis: Nutqiy kechikishlarni erda aniqlashda ota-onalarning logopedik savodxonligi muhim rol o'ynaydi. Zero, Periculum in mora (Xavf — kechikishdadir).

- Yechim: Bolalarni raqamli dunyodan butunlay uzib qo'yish imkonsiz, biroq ulardan foydalanishni qat'iy nazorat qilish va ekran vaqtini jonli suhbat hamda harakatli o'yinlar bilan almashtirish lozim.

Xulosa qilib aytganda, logopedik yordam va ota-ona e'tibori birlashsa, har qanday nutqiy nuqsonni samarali bartaraf etish mumkin.

Tavsiyalar

Tadqiqot natijalariga tayangan holda, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy kechikishlarning oldini olish va gadjetlar ta'sirini kamaytirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

- Ekran vaqtini cheklash: 3 yoshgacha bo'lgan bolalarga gadjetlardan foydalanishni butunlay cheklash, 3 yoshdan oshgan bolalar uchun esa kuniga 30 daqiqadan ortiq vaqt ajratmaslik tavsiya etiladi.

- Jonli muloqotni ko'paytirish: Ota-onalar bola bilan birga kitob o'qishi, ertaklar aytishi va kun davomida sodir bo'layotgan voqealarni savol-javob shaklida muhokama qilishi shart.

- Mayda motorikani rivojlantirish: Uy sharoitida bola barmoq mushaklarini ishlashga majbur qiluvchi mashg'ulotlar (loy va xamir bilan ishlash, donachalarni saralash, rasm chizish) bilan band qilinishi lozim.

- Logopedik ko'rik: Bolaning nutqi o'z tengdoshlaridan 6 oy va undan ko'proq muddatga orqada qolsa, kechiktirmasdan mutaxassis (logoped va nevrolog) ko'rigidan o'tkazish zarur.

- Muloqot muhitini yaratish: Bolani tengdoshlari bilan ko'proq o'ynashiga imkoniyat yaratish, jamoaviy o'yinlar orqali uning nutqiy faolligini oshirish kerak.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Ayupova M. Logopediya. – Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati", 2007. – 414 b.
2. Mo'minova L.R. Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni tuzatish. – Toshkent: "O'qituvchi", 1993.
3. Nurmuhamedova M. Logopediya (darslik). – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2018.
4. Vygotskiy L.S. Tafakkur va nutq (Psixologik tadqiqotlar). – Moskva: "Labirint", 1999. (Rus tilidagi manbalar uchun).
5. Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkiloti (JSST). Bolalar rivojlanishi va gadjetlar bo'yicha xalqaro tavsiyalar, 2019.
6. Ziyomuxammedov B. Pedagogik mahorat asoslari. – Toshkent, 2010.

